

KOLME NÄKÖKULMAA NUORTEN TYÖELÄMÄOSALLISUUDEN EDISTÄMISEEN

Johdanto

Työn ja opiskelun ulkopuolella olevat nuoret muodostavat yhden ryhmän, jonka työelämäosallisuuden edistämiseksi on vaikutusta työurien pidentämiseen ja kokonaistyöllisyysasteen nousuun. Tällä hetkellä noin joka kymmenes nuori kuuluu tähän ryhmään. Jos nuorten siirtymät peruskoulusta toiseen koulutukseen tai toisaalta koulutuksesta työelämään pitkittyvät, ne usein myös monimutkaistuvat. Se voi olla alkusysäys syrjäytymiskehitykselle, joka sekä vaikeuttaa työllistymistavoitteiden saavuttamista entisestään että lisää inhimillistä kärsimystä myös muilla nuoren elämäalueilla. (Koulutuksen ja työn ulkopuolella olevat... 2019.) Työn ja koulutuksen ulkopuolella olevat nuoret ovatkin usein olleet jo pitkään eri palveluiden piirissä, ja heillä on tavattu monia hyvinvoinnin vajeita (Gretschel & Myllyniemi 2020). Heidän työelämäosallisuutensa kohentamiseksi ja hyvinvointinsa lisäämiseksi tarvitaan yhteiskunnallisia toimia, joilla kiinnittymistä koulutukseen ja siirtymää työelämään voidaan tukea.

Ilmiö on kiinnostava, sillä se kietoutuu paitsi nuorten omaan osallisuuden kokemukseen yhteiskunnassa, myös yhteiskunnan tulevaisuuteen ladattuihin odotuksiin.

Nuoret rakentavat tulevaisuuden yhteiskuntaa. Niinpä tilanteissa, joissa heidän kiinnittymisensä koulutukseen ja työelämään viivästyy, syntyy nuorten omien valintojen tukemisen ohella helposti painetta löytää keinoja, joilla oikeutetaan puuttuminen näihin koko yhteiskunnan kannalta epäsuotuisiin kehityskuluihin.

Nuorten työn ja opiskelun ulkopuolelle jääminen tai vaihtoehtoisesti jättäytyminen on sekä viranomais- että tutkijapiireissä herättänyt tarvetta tarkastella tarkemmin ilmiön taustoja, syitä ja ratkaisumahdollisuuksia. Aihetta käsitteleviä tutkimuksia ja selvityksiä onkin ilmaantunut viime vuosien aikana runsaasti. Nuorten työelämäosallisuuteen liittyviä haasteita voidaan tarkastella ensinnäkin koulutuksen kysymyksenä. Tällöin nähdään, että ratkaisut löytyvät nuorten koulutusta tukemalla ja kehittämällä, koulutusmahdollisuuksia tarjoamalla ja koulutuksen ja työelämän välistä yhteistyötä lisäämällä. Toisaalta tarkastelemalla kysymystä kuntoutuksen näkökulmasta ilmiö hahmottuu hiukan toisin. Kuntoutusajattelun yksi keskeisiä tavoitteita on edistää yksilön hyvinvointia ja elämänlaatua hänen työ- ja toimintakykyään edistämällä ja ylläpitämällä. Kolmanneksi tutkimuskirjallisuudessa on noussut työn ja opiskelun

ulkopuolella olevien nuorten kokonaisvaltaiseen kohtaamiseen ja kuulluksi tulemiseen liittyvät ongelmat. Nuorten omien näkemysten huomioon ottamisen on osoitettu jääneen tulosvastuu- ja palvelujärjestelmäkeskeisen orientaation katveeseen.

Käytännössä nämä näkökulmat ovat enemmän tai vähemmän päällekkäisiä, mutta ideologioina ne ovat tunnistettavissa toisistaan erillisinä. Ne muodostavat omat, erilaisiin politiikkoihin kytkeytyvät käytäntönsä ja toisaalta omiin tieteenaloihin ja tutkimusperinteisiin nojaavat traditionsa. Tässä puheenvuorossa kokoon nämä kolme näkökulmaa yhden otsikon alle tarkastellen niiden taustalla vaikuttavia, erilaisiin arvolähtökohtiin kytkeytyviä painotuseroja. Tavoitteenani on tehdä näkyväksi, miten valittu ideologinen kehys määrittää ilmiön luonteen, sen juurisyyt, nuoret toimijoina sekä mahdolliset ratkaisut.

Nuorten työelämäosallisuus koulutuksen kysymyksenä

Nykyisessä suomalaisessa työelämäraakenteessa, jossa pelkällä peruskoulupohjalla on enää kovin hankalaa löytää paikkaansa, katse on helppo kääntää koulutukseen: nuorten ammatinvalintoihin sekä koulutuksen saavutettavuuteen ja laatuun, siihen, miten se onnistuu vastaamaan työelämän tarpeisiin ja valmentaa se nuoria riittävästi työnhaussa ja oman työuran hahmottamisessa.

Vuonna 2013 hallitusohjelmaan linjattiin nuorisotakuu, jonka tavoitteeksi asetettiin ”nuoren koulutukseen ja työmarkkinoille sijoittumisen edistäminen, nuorten työttömyyden pitkittymisen ehkäiseminen, nuorten syrjäytymisvaaraan liittyvien tekijöiden tunnistaminen sekä varhainen puuttuminen nuorten syrjäytymiskehitykseen”. Nuorisotakuun muotoilu korosti nuoren työllistymismahdollisuuksien ja työmarkkinakelpoisuuden parantamista, osaamisen kehittämistä, uravalmennusta ja nuorten motiivointia. Nuorelle tulee siis kehittää palveluja, jotka tukevat näitä tavoitteita. (Työ- ja elinkeinoministeriön linjaukset... 2013, 3.) Nuorisotakuu on herättänyt kritiikkiä niin tutkimuksen kuin käytännön kentällä. Sen on

nähty muun muassa keskittyvän tuottavuusnäkökulmaan ja ohittavan täysin nuoruden itseisarvoisena elämänvaiheena. Kriitikin mukaan nuorisotakuu pelkistää nuoren elämän normatiiviseen malliin, joka nojaa edelleen vahvaan koulutususkoon ja tuottaa työelämän instituutiot jähmeinä, annettuina ja problematisoimattomina. (Gretschel ym. 2014.)

Kriittisen argumentin nuorten työllistettävyyden kehittämistä painottavaa näkökulmaa kohtaan ovat esittäneet myös Kristiina Brunila ja Lisbeth Lundahl (2020). Tutkimuksissaan he konkretisoivat, miten nuorten työllistettävyyttä kehittämään on muodostunut kokonainen systeemi, siirtymäkoneisto, joka koostuu erilaisista nuorten koulutussiirtymien nivelvaiheissa mukana olevista profesioista, asenteista ja poliitikoista. Tämän myötä nuoren työllistettävyyden ymmärtetään hänen yksilöllisenä ominaisuutenaan, joka lopulta palautuu aina persoonallisiin ja psyykkisiin työelämävalmiuksiin. Samalla ratkaisut työllistymisen haasteisiin nähdään yksilöllistyneinä ja nuoret itse viime kädessä vastuunkantajina oman työllistettävyytensä ylläpitämisessä ja kehittämisessä.

Nuoren työllistettävyyteen keskittyminen ja ratkaisujen näkeminen työllistettävyyden muutoksina ohjaavat vahvasti sitä, minkälaisena ilmiönä nuorten työelämäosallisuuden kysymykset hahmotamme. Brunilan ja Lundahlin (2020) mukaan nykyistä koulutuspuhetta ohjaavat ajallemme tyypillinen terapeutin eetos ja toisaalta moderni uusliberalistinen ideologia. Molemmat suuntaavat katsetta kohti yksilöä, hänen vajeitaan ja lopulta hänen vastuutaan itsestään ja epäonnistumisistaan – ja pois päin yhteiskunnan ja koulutuspolitiikan eriarvoistavista käytännöistä, rakenteista ja valtasuhteista.

Nuorten työelämäosallisuus kuntoutuksen kysymyksenä

Vaihtoehtoisesti kysymystä koulutuksen ja työelämän ulkopuolella olevien nuorten työelämäosallisuuden parantamisesta voidaan lähestyä kuntoutuksen suunnasta. Viime vuosina erilaiset nuorten työelämään kiinnittymisen vaikeudet on paikannettu amma-

tillisen kuntoutuksen ohella myös sosiaalisen kuntoutuksen alueelle, jonka puitteissa on syntynyt hankkeita ja niiden myötä vakiintumassa olevaa toimintaa (esim. Rätty & Pietiläinen 2020).

Sosiaalinen kuntoutus kirjattiin sosiaalihuoltolakiin (1301/2014) yhdeksi sosiaalipalvelun muodoksi. Sosiaalinen kuntoutus on ”sosiaalityön ja sosiaaliohjauksen keinoin annettavaa tehostettua tukea sosiaalisen toimintakyvyn vahvistamiseksi, syrjäytymisen torjumiseksi ja osallisuuden edistämiseksi”, ja sen tarkoitus on ottaa huomioon yksilön elämäntilanteeseen liittyvät vaikeudet kuten pitkittynyt työttömyys, oppimishäiriöt, mielenterveysongelmat tai väkivaltakokemukset (Sosiaalihuoltolain soveltamisopas 2017, 56).

Sosiaalisen kuntoutuksen yksi potentiaalinen asiakasryhmä ovat koulutuksen ja työelämän ulkopuolella olevat nuoret (Raivio 2018). Tällöin sosiaalisen kuntoutuksen yksi päämäärä on nuorisotakuun mukaisesti tukea nuorten sijoittumista työ-, työkokeilu-, opiskelu- tai kuntoutuspaikkaan tai työpajaan (Sosiaalihuoltolain soveltamisopas 2017). Ammatillinen kuntoutus, esimerkiksi kuntouttava työtoiminta tai tuki ja ohjaus koulutukseen hakeutumisessa, voivat näin ollen sisältyä osana sosiaaliseen kuntoutukseen, jota käytännössä toteutetaan moniammatillisena toimintana (Romakkaniemi & Kataja 2020). Eksplisiittisenä tavoitteena sosiaalisessa kuntoutuksessa ei kuitenkaan ole pelkkä työelämätaitojen vahvistaminen (Raivio 2018). Toisin sanoen kuntoutuspuheessa kohderyhmä muotoutuu monelta osin samoin kuin koulutuspuheessakin, mutta nuorten työelämän osallisuuden edistämisen nähdään koulutuspoliittisten toimien sijaan sijoittuvan sosiaalipalvelujen alueelle. Lisäksi sosiaalisessa kuntoutuksessa asiakkaan elämäntilanteesta juontuvat vaikeudet pyritään tunnistamaan kokonaisvaltaisemmin ja kuntoutuksen tavoitteet määritellään suoraviivaisia koulutustavoitteita laajemmin.

Ideologisesti tarkastellen kuntoutusajattelua ohjaavat arvolähtökohdat määriteltiin uudelleen 80-luvun alussa, jolloin kuntoutuksen idea lääketieteellisesti painottuneena toimintana kallistui enemmän kohti kuntoutuksen sosiaalista mallia. Käytännössä

tämä tarkoitti sitä, että yksilön toimintakyvyn rajoitteita ei enää selitetty vain lääketieteellisin perustein, vaan niitä paikannettiin laajemmin myös hänen elinolojensa, toimintaympäristönsä ja yhteiskunnan rakenteiden asettamiin esteisiin. Tämä tarkoitti myös kuntoutuksen tavoitteiden ja käytäntöjen uudelleen kohdentumista. (esim. Dobren 1994, Kataja ym. 2020.)

On kiinnostavaa, että kun tarkastelemme työn ja koulutuksen ulkopuolella olevien nuorten työelämäosallisuutta koulutusnäkökulman sijaan kuntoutuksen kysymyksenä, sovitamme sitä melko erilaisiin kehyksiin. Samaan aikaan, kun koulutuspuheen terapeutit ja uusliberalistiset diskurssit fokusoivat keskustelua yhä enemmän yksilöön, nykyinen kuntoutusnäkökulma pyrkii ottamaan yhä laajemmin huomioon yksilön ulkopuolella olevat, toimintakykyä heikentävät ympäristö- ja rakenteelliset tekijät, jotka edellyttävät asenteisiin vaikuttamista tai esimerkiksi joustavampia väyliä osatyökykyisille päästä sisälle työelämään.

Nuorten työelämäosallisuus kasvatuksen kysymyksenä

Tarjoan tähän keskusteluun vielä kolmannen näkökulmavaihtoehdon, nimittäin kasvatuksellisen, ja tarkemmin: arvostavan kohtaamisen näkökulman, jossa korostuu nuoren omien merkityksellisyyden kokemusten huomioiminen.

Viimeaikaiset tutkimukset nuorten omista toiveista heitä koskevissa palveluissa ovat tuoneet esiin vahvan ulkopuolisuuden ja toiseuden kokemuksen. Esimerkiksi Jenni Simonen (2019) on esittänyt, että nuorten uskoa ja tulevaisuuden näkymiä horjuttaa se, että he eivät koe itseään merkityksellisiksi. Myös yksinäisyyden ja kiusatuksi tulemisen kokemukset toistuvat koulutuksen ja työelämän ulkopuolella olevia nuoria käsittelevissä tutkimuksissa (Simonen 2019, Aaltonen ym. 2019). Lisäksi on ilmennyt, että vaikka nuorille on olemassa runsaasti erilaista tukea ja palveluja, nuorten osallisuus niiden suunnittelussa (Simonen 2019) tai heidän omien toiveensa tilanteensa kartoittamisessa ja palvelutarpeen määrittelyssä ohitetaan (Gretschel

Et Myllyniemi 2020). Paine ohjata nuoria liian nopeasti koulutukseen ja työhön ei tunnista nuorten yksilöllisiä tarpeita.

Niinpä kysymystä nuorten työelämäosalisuudesta on mielekästä tarkastella tarkemmin myönteisen tunnistamisen viitekehityksessä. Jouni Häklin ja kumppaneiden (2015) mukaan myönteinen tunnistaminen ei ole työmenetelmä vaan 'näkökulma', 'asenne' ja 'toimimisen tapa', joissa painotetaan riskeihin puuttumisen sijaan erilaisuuden arvostamista ja voimavarojen tunnistamista. Käytännössä myönteinen tunnistaminen on aitoa kuuntelemista, myönteisen palautteen antamista, rohkaisua ja kannustamista, tuen ja välittämisen ilmaisua, luottamusta ja sitoutumista suhteeseen. Keskeistä tässä näkökulmassa on, että toiminta ei juonnu järjestelmän tavoitteista: myönteinen tunnistaminen ei ole verrattavissa sellaisiin järjestelmälähtöisiin koulutus- tai sosiaalipoliittisiin käytäntöihin kuin kasvatust keskustelut, palveluohjaus tai aktivointisuunnitelma, eivätkä sellaisina tule myöskään kirjatuuksi aktiiviksi teoiksi asiakasrekistereihin tai muihin tietojärjestelmiin. (Häkli ym. 2015.)

Myönteisen tunnistamisen teoria pohjautuu hegeliläiseen filosofiaan, jonka perusajatuksena on yksilön oikeus kokonaisvaltaiseen kasvuun ja tulla tunnustetuksi aitona ja erityisenä kaikissa niissä vuorovaikutussuhteissa ja yhteisöissä, joissa hän on osallinen (Häkli ym. 2018). Myönteinen tunnistaminen paikantuu huonosti yksilö-rakenteet-ullottuvuudelle, vaan se palautuu ihmisten arkisiin kohtaamisiin kaikissa niissä formaaleissa ja epäformaaleissa sosiaalisissa ympäristöissä ja yhteisöissä, joissa nuori toimii. Kiinnittämällä tietoisesti huomiota myönteiseen tunnistamiseen voidaan estää ja lieventää tutkimusten esiin nostamia nuorten ulkopuolisuuden, osattomuuden ja yksinäisyyden kokemuksia. Vastuuta tästä voivat ottaa kaikki, jotka toimivat nuorten kanssa.

Pohdintaa: näkökulman valinnalla on merkitystä

Vastaus siihen, onko nuorten työelämäosalisuus koulutuksen, kuntoutuksen vai kasvatuksen kysymys, on sinänsä helppo: se on

varmasti näitä kaikkia, ja erilaisissa elämäntilanteissa eläville nuorille toimivat erilaiset painotukset, palvelut ja toimintatavat. On hyvä pitää mielessä, että koulutuksen ja työelämän ulkopuolella olevat nuoret ovat hyvin heterogeeninen joukko (Aaltonen ym. 2019).

Toisaalta eri näkökulmien tavoitteet ovat osin limittäisiä: Nuorisotakuun tavoitteena on ohjata nuori tarvittaessa kuntouttavaan työtoimintaan, jos sen katsotaan tukevan parhaiten hänen koulutus- ja työllistymistavoitteitaan (Työ- ja elinkeinoministeriön linjaukset... 2013), ja nuorisotakuun sisältöä on sittemmin myös täydennetty sisällyttämällä siihen muita nuorten psykososiaalisen tuen muotoja (Koulutuksen ja työn ulkopuolella olevat...2019). Nuorten sosiaalisessa kuntoutuksessa taas oppilaitokset ovat usein yhtenä osapuolena tiiviisti mukana. Nuorten aito kuuleminen ja arvostava kohtaaminen ihanne tilanteessa toteutuu tietysti yhtäläisesti kaikissa palvelukohtaamisissa.

Näkökulmia ei siis tule ymmärtää toisinaan pois sulkevinä. Puheenvuorollani haluan kuitenkin tuoda näkyväksi, että näkökulman valinnalla on väliä. Ne avaavat kukin erilaisen tavan nähdä nuoret yhteiskunnan jäsenenä, heidän koulutukseensa ja työelämään kiinnittymiseensä liittyvien haasteiden juurisyyt ja ratkaisukeinot ja ennen kaikkea sen, kuka on näistä vastuussa. Näkökulmien takana olevat ideologiset erot tunnistamalla voidaan osoittaa, että argumentit siitä, mitkä ovat parhaiten toimivia keinoja nuorten koulutus- ja työelämäosalisuuden edistämiseksi, ovat osin poliittisia; tiettyjä keinoja voidaan haluta puolustaa silloinkin, kun ne osoittautuvat huonosti toimiviksi.

Kuten nuorten omaan ääneen keskittyvät tarkastelut (Gretschel & Myllyniemi 2020, Simonen, 2019, Aaltonen ym. 2019) osoittavat, oman paikan löytämisessä näyttäisi olevan pitkälti kyse kohtaamisesta. Pelkästään yksilön ominaisuuksiin tai toisaalta pelkästään rakenteisiin nojautuminen jättää huomiotta keskeisiä inhimillistä hyvinvointia kannattelevia elementtejä. Nuoren oikeuden tulla kohdatuksi ja kuulluksi, tunnustetuksi ja arvostetuksi tulisi lävistää kaikenlaiset vuorovaikutussuhteet, palvelut ja käytännöt.

Tällöin tuemme parhaiten heidän kokonaisvaltaista hyvinvointiaan, millä välillisesti voi olla merkittävä työelämäosallisuutta edistävä vaikutus.

Kati Kataja, VTT, dosentti, yliopistonlehtori, Itä-Suomen yliopisto

Lähteet

- Aaltonen S, Kivijärvi A, Myllylä M (2019) Työn ja koulutuksen ulkopuolella olevien nuorten aikuisten koettu hyvinvointi. Yhteiskuntapolitiikka 84, 3, 301–311.
- Brunila K, Lundahl L (toim.) (2020) Youth on the Move. Tendencies and Tensions in Youth Policies and Practices. Helsinki University Press, Helsinki.
- Dobren AA (1994) An ecologically oriented conceptual model of vocational rehabilitation of people with acquired midcareer disabilities. Rehabilitation Counseling Bulletin, 37, 215–228.
- Gretschel A, Myllyniemi S (2020) Kuulummeko yhteiskuntaan? Työn ja koulutuksen ulkopuolella olevien nuorten käsityksiä tulevaisuudesta, demokratiasta ja julkisista palveluista. Kunnallissalan kehittämissätiö, Helsinki.
- Gretschel A, Paakkunainen K, Souto A-M, Suurpää L (toim.) (2014) Nuorisotakuun arki ja politiikka. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, Helsinki.
- Häkli J, Kallio KP, Korkiamäki R (toim.) (2015) Myönteinen tunnistaminen. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, Helsinki.
- Häkli J, Korkiamäki R, Kallio KP (2018) 'Positive recognition' as a preventive approach in child and youth welfare services. International Journal of Social Pedagogy 7, 1, 5.
- Kataja K, Lantela P, Romakkaniemi M (2020) Dimensions of social rehabilitation. A qualitative interpretive meta-synthesis. Journal of Social Work, Epub ahead of print.
- Koulutuksen ja työn ulkopuolella olevat (NEET) nuoret, katsaus tilanteeseen ja toimenpiteisiin (2019) Opetus- ja kulttuuriministeriö, työ- ja elinkeinoministeriö & sosiaali- ja terveysministeriö, Helsinki.
- Raivio H (toim.) (2018) Enemmän sosiaalista toimintakykyä, lisää osallisuutta! Yhteiskehittäen vaikuttavampaa sosiaalista kuntoutusta. Sosiaalisen kuntoutuksen kehittämishankkeen (SOSKU) 2015–2018 loppuraportti. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki.
- Romakkaniemi M, Kataja K (2020) Palvelutarpeesta palvelutuotteeksi – Sosiaalisen kuntoutuksen aseman vakiinnuttaminen palvelujärjestelmässä. Teoksessa R Rätty, R Pietiläinen (toim.) Palvelutarpeesta palvelutuotteeksi. Sosiaalisen kuntoutuksen aseman ja toimintojen vakiinnuttaminen palvelujärjestelmässä – SOKU2-hankkeen tuotoksia, tuloksia ja kokemuksia. Lapin ammattikorkeakoulu, Rovaniemi, 105–130.
- Rätty R, Pietiläinen R (toim.) (2020) Palvelutarpeesta palvelutuotteeksi. Sosiaalisen kuntoutuksen aseman ja toimintojen vakiinnuttaminen palvelujärjestelmässä – SOKU2-hankkeen tuotoksia, tuloksia ja kokemuksia. Lapin ammattikorkeakoulu, Rovaniemi.
- Simonen J (2019) ”Mä koitan itse selviytyä kaikesta”. Tutkimus työn ja koulutuksen ulkopuolella olevista nuorista. e2 Tutkimus, Helsinki.
- Sosiaalihuoltolain soveltamisopas 2017. Sosiaali- ja terveysministeriö, Helsinki.
- Sosiaalihuoltolaki SHL 30.12.2014/1301.
- Työ- ja elinkeinoministeriön linjaukset nuorisotakuun toteuttamisesta TE-hallinnossa (2013). Työ- ja elinkeinoministeriö, Helsinki.